

UN SUPÒSIT HISTÒRIC: ELS MECANISMES DE RESPONSABILITAT SOCIAL A L'EMPRESA SAPHIL AL SEU BUTLLETÍ (1956-1960)

Dra. Olga Paz Torres

Departament de Dret Públic i Ciències Historicojurídiques

Facultat de Dret, Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

La responsabilitat social de l'empresa des de la perspectiva històrica permet una anàlisi de la incorporació d'una sèrie d'actuacions que potencien valors socials que superen les obligacions de l'empresari regulades per llei. En el nostre cas, partim de la SAPHIL (Sociedad Anónima del Peinado e Hilatura de la Lana, 1919, Terrassa) i de la divulgació de les activitats que es podrien situar en el marc de l'actual concepte de responsabilitat social empresarial. L'objecte d'estudi ha estat el butlletí *Saphil*, a partir de la seva publicació al gener de 1956.

La SAPHIL era una fàbrica de grans dimensions i amb molts treballadors i treballadores. Creiem que les propostes que surten des del seu butlletí fan palesa la iniciativa empresarial més enllà dels estrictes marges de les relacions laborals i de producció. Així, hi trobem iniciatives que inclouen la creació d'escoles que imparteixen ensenyament gratuït, la creació d'escoles de formació professional, la convocatòria de concursos de temàtiques diferents o la distribució gratuïta de la canastreta a les treballadores que acabaven de ser mares.

Sens dubte es tracten de mesures molt bàsiques, però que demostren la incorporació de variables que, al mateix temps que desenvolupen pràctiques d'integració, fomenten el corporativisme empresarial i la identificació amb l'empresa.

Abstract

The corporate social responsibility of the company from a historical perspective allows us to analyse the incorporation of a series of actions that promote social values over and above the obligations of an employer set out in law. We base our study on SAPHIL (Sociedad Anónima del Peinado e Hilatura de la Lana, 1919, Terrassa) and the dissemination of a set of activities that we could place within the framework of the current concept of employer's social responsibility. The object of this study is the newsletter *Saphil*, from its publication in January 1956.

SAPHIL was a very large factory with many workers. We believe that the proposals found in the newsletter reveal an initiative on the part of the employer that went beyond the strict margins of production. Thus, we find initiatives that include the setting up of schools providing free vocational training, the holding of different thematic competitions and the distribution of a free layette to the working mothers.

These are without a doubt very basic measures, but they demonstrate the incorporation of variables that, at the same time as they develop integrative practices, promote business corporatism and the sense of belonging towards the company.

Introducció i qüestió metodològica

El sector tèxtil català esdevé un dels millors exemples per apropar-nos a l'anàlisi històrica de les activitats de les empreses que no estan situades estrictament en l'àmbit de la producció i que ofereixen una dimensió social destacable. Els motius podem

resumir-los així: es tracta de grans fàbriques amb un elevat nombre de treballadors, situades en nuclis urbans industrialitzats, però precaris en infraestructures i amb un alt percentatge de dones a la plantilla.

Entenem que aquests factors porten a la incorporació, per part de la fàbrica, d'una sèrie d'actuacions que potencien alguns dels valors socials, més enllà del deure de l'empresari regulat per la llei. En el nostre cas, partirem de l'activitat de l'empresa SAPHIL (Sociedad Anónima de Peinaje e Hilatura de Lana, 1919, Terrassa) i de la divulgació de les activitats de Responsabilitat Social Empresarial (RSE) a la publicació *Saphil*, el butlletí intern de l'empresa, a partir del gener de 1956.

Es tractava d'una fàbrica de grans dimensions i amb molts treballadors i treballadores. Creiem que les propostes que surten des del Butlletí *Saphil* reflecteixen la iniciativa empresarial fora dels estrictes marges de la producció. Així, hi hem trobat notícies d'escoles que imparteixen ensenyament gratuït; la creació d'escoles de formació professional; la convocatòria de concursos de diferents temàtiques, amb el corresponent premi en metàl·lic, o la distribució de canastretes –les anomenades *canastillas*–, per a les mares treballadores. Es tracta sens dubte de mesures molt bàsiques, que demostren la incorporació de variables, les quals, al mateix temps que desenvolupen pràctiques d'integració, fomenten el corporativisme empresarial i la lleialtat a l'empresa típics en el franquisme.

Finalment, la investigació s'ha fet fonamentalment a partir de l'estudi del butlletí *Saphil*, en els anys referits. Aquesta aproximació obliga a matisar davant de quin tipus de font ens trobem i, evidentment, a no obviar els seus silencis.¹

Així mateix, citem Francisco Javier Calvo Gallego, quan situa l'interès del dret del treball pel paper de l'ètica en l'àmbit del contracte de treball en un dels “aspectos que mejor definen la evolución de nuestro ordenamiento y, sobre todo, las cambiantes perspectivas e ideologías que han inspirado su contenido y evolución”.² Precisem-ne alguns aspectes, atès que l'enfocament aportat des d'aquest treball és des de la història social:

En primer lloc, l'expressió “responsabilitat social empresarial” s'ha de matisar necessàriament. Sobretot perquè es tracta d'una expressió recent (de les dues darreres dècades del segle XX), sorgida primer als Estats Units i després traslladada a Europa.³ Aquí l'entenem com la incorporació d'una sèrie d'actuacions que potencien alguns valors socials més enllà del deure de l'empresari regulat per la llei, que tenen cabuda en un àmbit molt específic.

En segon lloc, en un context com el nostre, en plena època de *desarrollismo* i de mancances bàsiques, l'abast del paper de l'empresari més enllà de l'incentiu de la producció és mínim: així, entenem l'assumpció de compromisos per part de la direcció com una actuació empresarial moguda en una lògica patriarcal i paternalista, que fomenta la lleialtat dels treballadors amb l'empresa.⁴

En darrer lloc, l'anàlisi oferta és a partir d'una font escrita per la mateixa empresa, la qual cosa ens situa en la posició d'observar el seu contingut des de la sospita.

Si bé amb aquests extrems entenem que el concepte de responsabilitat social de l'empresa no existeix en el context estudiat, també és cert, per altra banda, que podem trobar-nos amb accions de l'empresari que s'acostin a la seva intencionalitat ètica i esdevinguin exemples precursors.

Franquisme i treball a Terrassa a les dècades de postguerra

2.1. El sorgiment de la sotsciutat

Com és sabut, la Segona República comportà una nova concepció jurídica i social del treball, tot i que la repercussió social dels canvis va ser molt relativa. Si bé és cert que la implementació d'un nou model d'Estat de caire social que situava al bell mig del seu discurs el treballador de qualsevol condició,⁵ fent ús del llenguatge constitucional, va provocar importants mobilitzacions a molt diferents nivells. Fos com fos, el nou Estat franquista introduí una política laboral caracteritzada per l'elevat control del treballador i per la imposició d'un model sexista del mercat de treball, on les dones tenien com a funció primordial ser esposes i mares.⁶ Completem l'anterior afirmació deixant clar que no es tracta d'un model nou: recordem la primera legislació social de començaments del segle XX, que defensava un patró de treball en què les dones, prioritàriament, havien de complir amb les seves funcions domèstiques.⁷

Tot mantenint l'anterior afirmació hem de considerar, però, que en aquells sectors fortament feminitzats, com els filats i teixits –el que ara ens ocupa–, les reglamentacions de treball de l'etapa franquista exclouen l'excedència de treball forçosa a l'hora de contraure matrimoni, a causa de la dificultat per substituir tanta mà d'obra femenina.⁸

A la província de Barcelona, la taxa d'activitat disminueix a partir de la crisi de la indústria tèxtil i de la confecció. En aquest sentit, Montserrat Llonch considera com una de les seves causes la política autàrquica, que va provocar la substitució del capital pel treball i va donar lloc a unes plantilles sobredimensionades que arriben al seu nivell màxim a mitjan anys cinquanta.⁹ En el cas concret de Terrassa, es tracta d'una ciutat eminentment industrial, especialitzada en el sector tèxtil i abocada, el segle XX, a la producció de teixits de llana. L'evolució de la ciutat troba un primer punt d'inflexió amb l'arribada de la Guerra Civil, una de les conseqüències de la qual és la reducció de l'activitat econòmica a partir de finals del 1937. El segon punt d'inflexió general arriba el 1959, quan s'aplica el Pla d'Estabilització que suposa la liberalització econòmica, amb el consegüent creixement basat en el turisme, en les inversions estrangeres i en la immigració des de moltes zones d'Espanya.

Aquesta circumstància ràpidament es tradueix en l'empitjorament de l'activitat industrial, a causa de l'escassetat de demandes. Sense oblidar que, globalment,

la postguerra espanyola va estar marcada pel racionament vigent fins a 1951, la misèria i el mercat negre.¹⁰ Al llarg d'aquest període, la classe treballadora a ciutats com Terrassa pateix una doble circumstància: perd poder adquisitiu, alhora que creix exponencialment en nombre, com a conseqüència del flux migratori, de manera que s'intensifiquen problemes com el de l'habitatge. El període en què l'Ajuntament de la ciutat és en mans de Josep Clapés, entre 1953 i 1964, coincideix amb l'allau migratòria, que pràcticament li fa doblar la població entre 1950 i 1965.

Aquesta circumstància "suburbialitza" la ciutat: són nombrosos els industrials locals que deixen de viure-hi, en pro de la Via Augusta barcelonina i, aquells que es queden es desplacen a zones residencials com Matadepera; alhora, l'Opus Dei irromp a Terrassa.¹¹ En l'àmbit social, la manca d'habitatges i d'escoles, el creixement urbanístic sorgit sense planificació i l'absència notable de serveis sanitaris i socials constitueixen els principals problemes de la ciutat.

Globalment podem dir que la transformació de la ciutat a partir de la seva forta industrialització comporta omplir-la de fàbriques, amb tot el que això representa: el desenvolupament d'una imatge negativa dels paisatges industrials, que s'associaran a la d'uns llocs insalubres. És evident com la presència de la fàbrica transcendeix la jornada laboral; al plànol de la ciutat, la silueta d'aquella és una constant i esdevé un element definitori del seu paisatge. Entenem, doncs, que la fàbrica genera espais i al seu voltant s'estructura l'urbanisme, tot sorgint el que hem anomenat, al títol d'aquest apartat, la *sotsciutat*: pensem en les zones d'autoconstrucció caòtiques, ubicades al voltant de xemeneies, que conviuen, amb una marcada diferència de classes socials, amb les àrees centrals del nucli urbà.¹² En aquest sentit, s'ha escollit l'empresa SAPHIL atès l'important paper desenvolupat al respecte.¹³

Una especialització tan alta de la ciutat des del punt de vista productiu provoca que les alternatives de feina fora del sector tèxtil siguin escasses, sobretot si observem com la indústria terrassenca gira al seu voltant: establiments comercials i activitats relacionades amb el vestit i el calçat, modistes que treballen a la fàbrica, a domicili... tot sense deixar de banda que moltes d'aquestes activitats estaven fortament feminitzades. En aquest sentit, i pel que fa al treball en el sector tèxtil, una de les seves característiques és la forta diferenciació sexual.¹⁴

2.2. Entorn de les condicions laborals i de vida de la classe treballadora en una ciutat llanera (1950-1960)

Dins de l'estructura industrial de la ciutat de Terrassa hi destaquem dos grans trets. En primer lloc, el predomini de les grans empreses, com és el nostre cas, amb més de 200 treballadors i treballadores. En segon lloc, en el sector de filats i teixits de la llana és on hi ha un major nombre de treballadors ocupats, amb dades com la

que indica que el 70 per cent dels treballadors afiliats al sindicat —obligatori llavors— pertany a aquest sector.

En general, amb posterioritat a la Guerra Civil es fa un pas enrere en els drets obtinguts després d'una llarga lluita envers la jornada màxima, al llarg del segle XX.¹⁵ Per a la majoria de la població el pa de cada dia són les llargues jornades laborals, salaris paupèrrims i un extens mercat negre. I, en particular, al sector que ara ens ocupa hi trobem supòsits, com és el cas dels teixidors, que arriben fins a les 64,5 hores setmanals.¹⁶ Més que superades les 48 hores de jornada màxima legal referida més amunt, no és estrany que les malalties entre els obrers i obreres —especialment la tuberculosi— afectessin el rendiment de la mà d'obra. Pel que fa als salaris, eren molt més baixos del que estava estipulat legalment, amb un descens considerable del nivell de vida.

La *Reglamentación Nacional del Trabajo* del sector llaner (BOE, 12-13 d'abril de 1943) comprèn a la primera zona “los establecimientos de la industria textil lanera situados en Barcelona y su provincia”. Davant d'aquesta disposició, són freqüents les demandes legals per part del treballador davant dels sindicats, per veure reconeguda per l'empresa aspectes com el de la qualificació professional o els subsidis familiars. Ambdós aspectes, juntament amb la reivindicació de millores salarials, són font constant de conflictes col·lectius.¹⁷

El butlletí Saphil: divulgació de dispositius de RSE (1956-1960)

3.1. La fàbrica SAPHIL

La companyia SAPHIL es crea l'1 de desembre de 1919 a Terrassa, producte de la fusió de quatre empreses de l'estam. L'objectiu social és “la manufactura i venda de filats d'estam, així més de la manufactura *à façon* de rentatge i pentinatge de llanes”. En un dels estudis relacionats amb l'empresa, s'arriba a la conclusió que amb la fusió es cerca “la concentració com a sistema d'afrontar els problemes de sobreproducció que s'apropaven”.¹⁸ Com hem dit, es tracta d'una empresa gran: el 1929 té registrats més de mil treballadors.¹⁹

Un cop constituïda “L'Anònima”, SAPHIL comprava la fàbrica i colònia de Santa Maria, a Ripoll, la qual aportava la concessió d'un salt d'aigua i l'energia hidràulica del riu Ter. També sabem que el 1941 el domicili social de l'empresa es trasllada a Madrid, per motius fiscals.

3.2. El butlletí “Saphil” (1956-1960)

3.2.1. El control del temps de formació i el temps d'oci del productor

L'estudi del butlletí intern de SAPHIL —distribuït entre els seus treballadors i treballadores— implica tenir presents els punts ja mencionats a l'apartat 1 d'aquest article.

La revista comença a publicar-se el gener de 1956, amb una periodicitat mensual. S'edita en format d'octau i portades il·lustrades, la majoria de les quals comprenen

dibuixos al·legòrics o postals costumistes relacionades amb la indústria tèxtil. El contingut sol tenir entre dotze i setze pàgines, en funció de cada número, i el nombre de col·laboradors és d'una mitjana de dotze. És evident a primera vista que es tracta d'un butlletí escrit per fomentar allò que literalment s'anomena "fraternitat" entre tots els que formen part de l'empresa:

"La Sociedad Anónima de Peinaje e Hilatura de Lana, al iniciar esta publicación, que habrá de ser un nuevo elemento que contribuya a estrechar los lazos de fraternidad entre todos los que la integramos, saluda a quienes han contribuido con su esfuerzo a elevarla a su categoría actual."²⁰

Ens sembla simptomàtic que les primeres paraules de la revista, les quals per altra banda determinen la línia editorial, siguin del president del Consell d'Administració de l'empresa. De seguida detectem com es fomenta la lleialtat dels "productors": la referència als treballadors com a tals és una constant. Si bé és cert que algunes de les mesures, al moment de la lectura de les pàgines de la revista, són acollides positivament entre els treballadors i treballadores de la SAPHIL.

Una de les més destacades és l'anomenada "Escola de l'empresa" a càrrec del capellà, ubicada a la fàbrica i colònia de Ripoll:

"Dentro del recinto de la fábrica se encuentran [...] la Escuela que la Empresa pone a disposición de los hijos de los productores que prestan su servicio en ella y a la que aquéllos pueden asistir gratuitamente y donde además de la educación que reciben disponen de Ping-Pong, esquíes y tiendas de campaña para la práctica de los deportes".²¹

Sabem, per un número posterior, que l'ensenyament gratuït comprèn els llibres de text i el material necessari per a la formació, la repartició de premis per als millors estudiants "distingits per la seva aplicació i bona conducta" i una imposició a la llibreta de la mutualitat.²²

El vessant formatiu s'estén als adults interessats, que poden acudir a classes nocturnes de dues hores diàries. En opinió de l'empresa, la formació és la via per a "obtenir un major nivell de cultura, educació i moralitat". El teatre, el cinema i el tennis també hi tenen el seu espai:

"Instalado también en la fábrica, se encuentra el Cine-Teatro, donde los sábados por la tarde y los domingos por la tarde, se dan funciones de teatro por escolares y productores o se proyectan películas. Un campo de tenis sirve para que los amantes de este deporte, inscritos en un Club por ellos formado, puedan realizar sus entrenamientos y campeonatos."²³

En línies generals, l'empresa expressa com a finalitat d'aquest tipus d'actes la "companyonia entre els productors" de les diferents fàbriques que integren la

SAPHIL. Són nombrosos els actes esportius, les excursions i els premis de fotografia. Un dels concursos amb ressonància en el butlletí és el “Gran concurs d’eslògans” promogut per la Comissió de la Qualitat de l’empresa: l’objectiu és que els treballadors i treballadores hi participin aportant un eslògan. El primer premi està dotat amb 500 pessetes.²⁴

Un altre dels aspectes sobre els quals incideix la revista és en la millora de la “preparació tècnica del personal” i és freqüent que des de l’editorial es fomenti aquest extrem, si bé no arribem a saber si es tracta d’una formació subvencionada per l’empresa:

“Debemos tener en cuenta que nuestras fábricas cada día estarán más necesitadas de técnicos competentes y sólo con una buena formación profesional será posible escalar los cargos de responsabilidad que todos deseamos alcanzar.”²⁵

Darrere del llenguatge amable del butlletí s’amaga un punt de vista essencial: el fet que les relacions laborals sota el franquisme es caracteritzen per la subordinació absoluta dels treballadors respecte dels empresaris. Aquest extrem es tradueix en la implementació d’una forta disciplina –que abasta àmbits com el control de la salut física i corporal–, sota el mantell de la qual tot està controlat.²⁶

3.2.2. Les “divulgacions mèdiques”: l’específica preocupació per la salut de la dona

Si bé en desconeixem l’autor, algunes de les seccions fixes del butlletí van dirigides en exclusiva a les dones treballadores. Una d’elles, “Pàgina femenina”, és un clar exemple del foment del discurs de la diferència sexual traduït en forma de consells. Així, a l’apartat “sobre la salut del sistema nerviós” de les dones hi llegim el següent:

“Los excesos de todas clases, los disgustos y contrariedades dan lugar a la debilidad del sistema nervioso, que se traduce en insomnios, falta de apetito, vértigos, malestar, síntomas de neurastenia, enfermedad que es posible curar con tanta rapidez cuanto más pronto es atacada.”²⁷

El treball remunerat de les dones en l’etapa franquista està especialment condicionat pel model de família tradicional, segons el qual el *male breadwinner* (“l’home que guanya el pa”) aporta els ingressos mentre que l’esposa es dedica a la cura de la casa i a la reproducció. Així, el treball fora de la llar esdevé paradoxalment subsidiari, a pesar de les llargues jornades laborals. Entenem que el fet de suportar la doble jornada per part de la dona, sumat a la percepció d’un salari menor, és una causa principal de la “debilitat del sistema nerviós”. D’altra banda, l’educació integral dels fills per part de la mare també és un aspecte que es promou des del butlletí.

Tots aquests extrems els veiem sense anar més lluny a l’“Enquesta pública” sobre la conveniència d’implementar un horari de treball intensiu, quan s’esmenta que “las

productoras tienen mucho que opinar en esta encuesta ya que, a fin de cuentas, al tener que alternar el trabajo de fábrica con las labores domésticas, son actualmente las más sacrificadas”. Vegem què en diuen elles:

“Por mí ojalá empezásemos mañana mismo, pues, sobre todo en el segundo turno, ¡qué ilusión poder dedicar toda la mañana a la compra y a las labores de la casa!”²⁸

Les opinions de les mares treballadores apunten en una altra direcció, que implica més l’empresa. És el cas de l’opinió d’una d’elles davant de la pregunta “La jornada intensiva, ¿cree sería problema para las que tienen hijos de corta edad?”:

“(…) con una guardería infantil en la fábrica, todo solucionado, ¿no cree?”²⁹

En qualsevol cas, la preocupació de l’empresari per la salut de les mares treballadores és una constant. Un altre dels filons de la revista és el de les “divulgacions mèdiques”, dirigides a tots els treballadors i treballadores de l’empresa. Els temes que més preocupen són els relacionats amb la vacunació contra malalties com la verola, la tos ferina o la tuberculosi, juntament amb el subministrament d’informació relacionada amb la prevenció d’accidents i la higiene industrial.

3.2.3. *Les millores extrareglamentàries i les mesures socials: la “gran família laboral de la SAPHIL”*

A partir del 1957, i de conformitat amb allò acordat pels Sindicats locals, s’estableixen millores amb caràcter d’extrareglamentàries per atendre supòsits específics:

“casos de mayor necesidad que eventualmente puedan resultar excluidos de cualquier prestación reglamentaria o requieran una mayor atención, con preferencia de tipo sanitario o asistencial”³⁰

Per altra banda, sense que puguem precisar-ne la data amb exactitud, sabem que SAPHIL implementa la jornada intensiva “a la majoria de les seccions de l’empresa”. Es tracta d’una novetat que té conseqüències, una de les quals és la instal·lació d’un menjador d’empresa:

“[...] la puesta en servicio de los magníficos comedores que la Empresa ha construido en la fábrica Galileo, los cuales por su modernidad de líneas, limpieza y ambiente alegre y acogedor han merecido los más cálidos y unánimes elogios.”

Les opinions que es reproduïxen dels treballadors i treballadores són positives, si bé de les seves respostes sabem que la jornada intensiva “es troba massa llarga”, que a l’hora del menjar “el temps constreny i cal afanyar-se per recollir les begudes

del taulell”, que l’empresa s’encarrega d’oferir les begudes –no pas el menjar– i que a aquells que realitzen el primer torn intensiu els és difícil efectuar les compres amb normalitat, pel fet que el mercat tanca a les dotze del migdia i en les altres botigues “es gasten més diners”.³¹ Una de les alternatives és l’economat de l’empresa, on els treballadors i treballadores poden realitzar les compres “amb gran assortiment d’articles i a preu de cost”.

El servei d’assistència social de SAPHIL s’estableix a la fi del 1958 a la disposició dels treballadors com un servei d’orientació i de tramitació de gestions que procuraria “per tots els mitjans al seu abast, una solució i orientació a totes les vostres necessitats”. Per altra banda, de seguida veiem que el servei pot ser molt útil per a tramitar “cuantas gestiones tengáis que hacer fuera de la fábrica, lo que representaría una pérdida de jornal durante las horas que estaríais fuera de ella”.³² Les ajudes pres-tades es divideixen en diferents classes: econòmiques, medicaments, préstecs, crèdits laborals, habitatge, tramitació de documents, gestions en centres oficials i assumptes familiars generals.

Quant al calendari laboral, a partir del 1959 tenim constància que per “gentilesa de l’empresa” és festiva la tarda del dia 24 de desembre.

Un altre dels obsequis de la direcció de l’Empresa està destinat als qui han tingut fills. Es tracta de canastretes de roba, una mostra més del “constante desvelo que están demostrando [els components del Consell d’Administració] para incrementar las mejoras sociales de todos los productores.”³³ Sabem que el 1960 es van repartir un total de 48 canastretes.

Conclusions

Els mecanismes de responsabilitat social de l’empresa SAPHIL al període analitzat (1956-1960) se situen en el context històric concret del franquisme dels anys cinquanta, on és més precís parlar de dispositius de servei social de l’empresari amb una doble vessant: la concepció de l’empresa com un tot i l’obtenció, per a l’empresari, del control del temps de formació i d’oci, a canvi d’oferir-ne.

El llenguatge estudiat al llarg del període seleccionat de quatre anys no varia essencialment: el cap de l’empresa apareix simbòlicament representat com algú que transcendeix l’estricta relació laboral. Aquesta concepció troba el seu fonament bàsic en el *Fuero de los Trabajadores* del 1938, primera llei fonamental del nou règim, promulgada el març d’aquell any, i que inspira tot l’ordenament jurídic franquista, incloent-hi el laboral. L’empresa esdevé així un centre de control del *productor*, en paraules del butlletí de SAPHIL. I, sens dubte, l’absència del dret de sindicació lliure obrera durant el franquisme facilita aquest control, ja que la legislació estableix una subordinació sistemàtica dels treballadors al cap de l’empresa, establerta a la mateixa *Ley de Contrato de Trabajo*, del 1944. De fet, aquest aspecte

l'hem vist reproduït al llarg del butlletí, però potser aquest fragment n'és el més representatiu:

“Tus Jefes te van a enseñar a maravilla a obedecer, a sujetarte al poder humano; a renunciar a tus deseos y criterios; a dejar que durante unas horas sea otro el que disponga de tu vida. Este ejercicio de renuncia te va a engrandecer como no tienes idea; tendrás aplomo, dominio propio y llegarás a una superación de tu ser moral.”³⁴

Per tot això, les activitats que hem vist constitueixen un intent d'allò que apuntàvem al principi: el foment de la lleialtat cap a l'empresa a canvi de l'obtenció de certes millores socials (economats, menjadors, escoles d'ensenyament primari gratuïtes, ajudes a l'habitatge, etc.); ara bé, mai no es diu amb aquestes paraules i sí que es parla de “col·laboració”, “gran família laboral” o “comunicació mútua i eficaç”.

Per altra banda, també hem constatat que el discurs respecte de la dona és clar: es fomenta que sigui ella qui s'ocupi de la doble jornada –remunerada i no remunerada–, a més de concebre com a “nerviosisme” o “neurastènia” el que en realitat és un esgotament a causa del suport d'aquesta doble càrrega. En aquest sentit, es tracta d'un discurs clarament regressiu respecte del paper de la dona, fora i dins de la fàbrica.

Si bé arribem a una última conclusió paradoxal: la ruptura del model tradicional sexista condueix a l'aparició de besllums de responsabilitat social. Hem vist, en referència a aquesta qüestió, que això és a causa de l'apressant falta de mà d'obra, que es tradueix en el fet que la dona s'incorpori massivament a la fàbrica, especialment en el sector tèxtil, que es caracteritza pel gran nombre de dones que hi treballen. I tant és així que s'exclou l'excedència forçosa en el sector, quan la dona contreu matrimoni.

Per aquest motiu, pensem que les mesures socials compensen la ruptura aparent d'un model marcadament sexista del treball: d'aquí ve l'aparició de menjadors, de la jornada intensiva o d'economats on es pot realitzar la compra. Finalment, apuntem que el 1990 la SAPHIL demanarà la suspensió de pagaments; l'any següent se n'instarà la fallida i s'inicia el procés de liquidació de l'empresa.³⁵

5. Bibliografia

ARBAIZA, Mercedes (2000). “La ‘cuestión social’ como cuestión de género. Feminidad y trabajo en España”: *Historia Contemporánea*, 21, p. 395-458.

Butlletí *Saphil* (1956-1960). Arxiu Històric Comarcal de Terrassa (AHCT).

BORDERÍAS, Cristina (1993). *Entre líneas. Trabajo e identidad femenina en la España contemporánea. La Compañía Telefónica, 1924-1980*. Barcelona: Icaria, p. 67.

CABANA, Francesc (1994). *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 152-159.

- CALVET I PUIG, Jordi (1992). *La indústria tèxtil llanera a Espanya, 1939-1959*. Sabadell: Nova Biblioteca Sabadellenca.
- CALVO GALLEGO, Francisco Javier. "Códigos éticos y contrato de trabajo en las empresas españolas", p. 1-45, p. 1.
- DE LA VILLA GIL, Luis Enrique, *La formación histórica del Derecho Español del Trabajo*, Granada: Comares, 2003, p. 296.
- Diversos autors (1992). *Terrassa, 100 anys teixint ciutat*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa (IMCET). p. 128-175.
- DOMÍNGUEZ, Virginia (1999). "Dona i treball tèxtil. Sabadell 1900-1960". Dins: Diversos autors. *Dona i treball tèxtil*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, p. 9-33.
- ESPUNY I TOMÁS, María Jesús (2007). "Aproximación histórica al principio de igualdad de género: el empleo femenino después de la guerra (II)": *Iuslabor*, 1.
- ESPUNY I TOMÁS, María Jesús (2008). "Aproximación histórica al principio de igualdad de sexos (IV): De la Ley de Contrato de Trabajo de 1944 a las últimas disposiciones franquistas": *Iuslabor*, 1.
- LLONCH, Montserrat (2004). *Treball tèxtil a la Catalunya contemporània*, Lleida: Pagès Editors.
- LOZANO AGUILAR, J. F. (2004). *Códigos éticos para el mundo empresarial*. Madrid: Trotta, p. 26 i següents.
- MARTÍN VALVERDE, Antonio (1986). "La formación del Derecho del Trabajo en España". *Estudio Preliminar*. Dins: Diversos autors. *La legislación social en la historia de España. De la revolución liberal a 1936*, Madrid: Congreso de los Diputados.
- MOLINERO, Carme (1998). "Mujer, franquismo, fascismo. La clausura forzada en un 'mundo pequeño'": *Historia Social*, 30, p. 97-117.
- MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere (1985). "Patria, justicia y pan". Dins: *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya. 1939-1951*, Barcelona: La Magrana.
- MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere (1993). "Productores disciplinados: control y represión laboral durante el franquismo (1939-1958)", *Cuaderno de Relaciones Laborales*, núm. 3, Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 33-49, p. 44.
- MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere (1998). *Productores disciplinados y minorías subversivas: clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*. Madrid: Siglo XXI.
- MONTOYA MELGAR, Alfredo (1992). *Ideología y lenguaje en las leyes laborales de España (1873-1978)*. Madrid: Civitas.
- NIELFA, Gloria (ed.) (2003). *Mujeres y hombres en la España franquista: Sociedad, economía, política, cultura*, Madrid: Editorial Complutense.
- NIELFA, Gloria (2003). "Trabajo, legislación y género en la España contemporánea: los orígenes de la legislación laboral". Dins: SARASÚA, Carmen; GÁLVEZ, Lina, *¿Privilegios o eficiencia? Mujeres y hombres en los mercados de trabajo*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant, p. 39-53.
- OLIVER, Elisabeth (1999). "El treball femení a la indústria tèxtil llanera a Sabadell, 1939-1960: S. A. Marcet". Dins: Diversos autors. *Dona i treball tèxtil*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, p. 91-111.

Notes

- 1 Vegeu, en general: LLONCH, Montserrat. *Treball tèxtil a la Catalunya contemporània*. Lleida: Pagès Editors, 2004.
- 2 CALVO GALLEGO, Francisco Javier. "Códigos éticos y contrato de trabajo en las empresas españolas", Albacete: Bomanzo, 2008, p. 1-45, p. 1.
- 3 LOZANO AGUILAR, J. F. *Códigos éticos para el mundo empresarial*, Madrid: Trotta, 2004, p. 26 i següents.

- 4 Vegeu l'anàlisi de la classe treballadora a l'Espanya franquista a: MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. *Productores disciplinados y minorías subversivas: clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*. Madrid: Siglo XXI, 1998.
- 5 En aquest sentit, citem les paraules de Luis Enrique de la Villa, que ofereix els antecedents d'aquesta fórmula: "Tal afirmación obedeció, según algún autor, al platonismo socialista de Luis Araquistáin, al ser España 'una República de trabajadores donde los únicos que no pagan contribución son los que viven sin trabajar'" (DE LA VILLA GIL, Luis Enrique. *La formación histórica del Derecho Español del Trabajo*. Granada: Comares, 2003, p. 296). Vegeu també, i en general: MONTOYA MELGAR, Alfredo. *Ideología y lenguaje en las leyes laborales de España (1873-1978)*. Madrid: Civitas, 1992.
- 6 Per a l'anàlisi del context referit, vegeu NIELFA, Gloria (ed.). *Mujeres y hombres en la España franquista: Sociedad, economía, política, cultura*. Madrid: Editorial Complutense, 2003; i, per a la política de gènere: MOLINERO, Carme. "Mujer, franquismo, fascismo. La clausura forzada en un 'mundo pequeño'": *Historia Social*, 30, 1998, p. 97-117.
- 7 Pel que fa als orígens de la legislació social, vegeu: ARBAIZA, Mercedes. "La 'cuestión social' como cuestión de género. Feminidad y trabajo en España": *Historia Contemporánea*, 21, 2000, p. 395-458; NIELFA, Gloria. "Trabajo, legislación y género en la España contemporánea: los orígenes de la legislación laboral"; SARASÚA, Carmen; GÁLVEZ, Lina. *¿Privilegios o eficiencia? Mujeres y hombres en los mercados de trabajo*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2003, p. 39-53.
- 8 No oblidem, per altra banda, que és a les dècades de la postguerra quan té lloc l'increment de les taxes d'activitat femenina a Espanya. Així, les dones ocupen el 1960 un 20 per cent de la població activa: BORDERÍAS, Cristina. *Entre líneas. Trabajo e identidad femenina en la España contemporánea. La Compañía Telefónica, 1924-1980*. Barcelona: Icaria, 1993, p. 67.
- 9 LLONCH, Montserrat (2004). Op. cit., p. 77 i següents. Al cas específic de la indústria llanera de Sabadell, l'extrem citat es confirma. Vegeu: OLIVER, Elisabeth. "El treball femení a la indústria tèxtil llanera a Sabadell, 1939-1960: S. A. Marcet". Dins: Diversos autors. *Dona i treball tèxtil*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, 1999, p. 91-111.
- 10 Vegeu, en general: MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. "Patria, justicia y pan". Dins: *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya*. 1939-1951. Barcelona: La Magrana, 1985.
- 11 Vegeu-ne més informació a: Diversos autors (1992). *Terrassa, 100 anys teixint ciutat*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa (IMCET), p. 128-175.
- 12 "Aquestes noves onades migratòries s'instal·len en habitatges majoritàriament autoconstruïts i adopten formes de creixement plenament extensives. Fora de tota lògica de formació que comporten les tècniques de l'eixample, el creixement de la nova ciutat es va produint mitjançant l'extensió ràpida, i sembla que inacabable, de nous carrers" (Diversos autors (1992). *Terrassa, 100 anys teixint ciutat*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa (IMCET), p. 159). Vegeu, en general: ROSELL, Quim (2001). *Después de rehacer paisajes*. Barcelona: Gustavo Gili.
- 13 I esdevé un exemple paradigmàtic: de fàbrica abandonada a llegat industrial objecte de rehabilitació urbanística que dota de contingut a equipaments de la ciutat. En l'actualitat, les antigues oficines s'han transformat en un supermercat i la xemeneia de la fàbrica en un parc públic, després d'un període de deteriorament i abandonament. És un exemple més de la imatge singular de la ciutat que intenta fusionar la memòria industrial amb el respecte *in crescendo* de la seva herència.
- 14 En aquest sentit, seguim Virginia Domínguez: "Les dones eren majoria a la indústria llanera i es concentraven sobretot en els filats i els teixits, mentre que els homes dominaven les tasques relacionades amb les llanes regenerades" (DOMÍNGUEZ, Virginia. "Dona i treball tèxtil. Sabadell 1900-1960". Dins: Diversos autors. *Dona i treball tèxtil*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, 1999, p. 9-33). Vegeu, també: ESPUNY I TOMÁS, Maria Jesús. "Aproximación histórica al prin-

- cipio de igualdad de sexos (IV): De la Ley de Contrato de Trabajo de 1944 a las últimas disposiciones franquistas”: *Iuslabor*, 1, 2008; i, de la mateixa autora: “Aproximación histórica al principio de igualdad de género: el empleo femenino después de la guerra (II)”: *Iuslabor*, 1, 2007.
- 15 Recordem que el 1919 es reduïx la jornada laboral a un màxim legal de 48 hores setmanals (amb excepcions, com les que corresponen al servei domèstic, per exemple), que es ratificarà a l'època de la Segona República com a principi general de jornada màxima de vuit hores diàries per a tots els oficis. Sobre la consecució i l'evolució de la jornada màxima legal, vegeu: MARTÍN VALVERDE, Antonio. “La formación del Derecho del Trabajo en España”. *Estudio Preliminar*. Dins: Diversos autors. *La legislación social en la historia de España. De la revolución liberal a 1936*. Madrid: Congreso de los Diputados, 1986.
 - 16 Vegeu: CALVET I PUIG, Jordi, *La indústria tèxtil llanera a Espanya, 1939-1959*, Sabadell: Nova Biblioteca Sabadellenca, 1992.
 - 17 “El 1959, en una enquesta realitzada als seus treballadors, es pot observar que la remuneració del treball era un dels aspectes més qüestionats de l'empresa. En un cas se'ls preguntava: “¿Considera justo el jornal que percibe por sus horas de trabajo y esfuerzo?” i la treballadora responia “Creo que como está la vida por mucho que se cobre no se tiene bastante”. OLIVER, Elisabeth (1999:98).
 - 18 Vegeu: CABANA, Francesc. *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994, p. 152-159.
 - 19 *Ibidem*, p. 159.
 - 20 Josep Salvans i Piera [president del Consell d'Administració de SAPHIL], butlletí *Saphil*, núm. 1 (1956), “Saludo”, p. 1. Alguns dels col·laboradors, dels quals de moment no hem obtingut més dades, són A. Bagolini, J. Barba, J. Bosch, P. Capella, F. Dalmau, J. Escudé, A. Llonch, D. Saumell i J. Ubach (segons el butlletí *Saphil*, núm. 5 (1956), p. 2).
 - 21 Butlletí *Saphil*, núm. 2 (1956), “Santa María de Ripoll. Fàbrica-colònia”, p. 9.
 - 22 Butlletí *Saphil*, núm.12 (1957), p. 4.
 - 23 *Ibidem*, p. 9.
 - 24 Butlletí *Saphil*, núm. 38 (1960), “Gran Concurso de slogans”, p. 8-9.
 - 25 Butlletí *Saphil*, núm. 7 (1956), “Editorial”, p. 3.
 - 26 “[...] la disciplina mereció un decreto específico que decía que ‘todo trabajador, cualquiera que sea su categoría y forma en que realice la prestación de su esfuerzo, está obligado a poner en su labor el máximo de competencia y actividad, conforme a sus condiciones físicas y capacidad empresarial: desarrollándola con la subordinación que debe al Jefe de Empresa’ [...] así, pues, prácticamente cabía todo” (MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere, “Productores disciplinados: control y represión laboral durante el franquismo (1939-1958)”: *Cuaderno de Relaciones Laborales*, 3. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 33-49, p. 44.
 - 27 Butlletí *Saphil*, núm. 9 (1956), p. 10.
 - 28 Butlletí *Saphil*, núm. 16 (1957), “Encuesta pública. ¿Hacia un nuevo horario laboral?”, p. 9.
 - 29 *Ibidem*, p. 9.
 - 30 La resolució correspon a la Junta Mixta de Representants designats per les Seccions Socials i Econòmiques dels Sindicats de la *Delegación Comarcal*, butlletí *Saphil*, núm. 22 (1958), p. 5.
 - 31 Els textos entre cometes corresponen a les opinions de diferents treballadors i treballadores que realitzen el primer torn intensivament; butlletí *Saphil*, núm. 22 (1958), p. 10-11.
 - 32 Butlletí *Saphil*, núm. 24 (1958), “¿Qué es una asistenta social?”, p. 11.
 - 33 Butlletí *Saphil*, núm. 42 (1960), p. 19.
 - 34 Butlletí *Saphil*, núm. 33 (1959), “Hombre y mujer que trabajas, ¿qué es la fábrica, la oficina, para ti?”, p. 15.
 - 35 Vegeu: *Sociedad Anónima de Peinaje e Hilatura de Lana, al finalizar la primera década de su*

actuación. Terrassa, 1931; i *Sociedad Anónima de Peinaje e Hilatura de Lana (SAPHIL)*. Madrid, 1920-1945. Barcelona, 1946. Citat a: CABANA, Francesc (1994:159).